

AGRAR SOHA IQTISODIYOTINI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA INVESTITSIYA LOYIHALARINING O'RNI

Abdusalyamov Faxriddin Mirkamalovich

e-mail: f.m.abdusalyamov@gmail.com

Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, Toshkent, 100149, O'zbekiston Respublikasi
Universiteti, Toshkent, 100149, O'zbekiston Respublikasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14905439>

Annotatsiya: ushbu maqola yurtimizda iqtisodiyotni agrar soha iqtisodiyotini modernizatsiyalash sharoitida investitsiya loyihalarining o'ri haqida tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiyot, innovatsiya, innovatsion yondashuv, tamoyil, mexanizmlar, agrar soha.

1 Kirish

Milliy iqtisodiyotning agrar sohasini modernizatsiyalash sharoitida respublikamiz iqtisodiyotiga investitsiyalarni, xususan, chet el investitsiyalarini kengroq jalb etish mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning samarali ijrosini ta'minlashga muhim hissa qo'shadi. Bu esa, milliy iqtisodiyotda amalga oshirilayotgan investitsiya loyiholari samaradorligini baholashga bo'lgan e'tiborni yanada kuchaytirishi bilan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Investitsiya loyiholari samaradorligini baholashning jahon tajribasi, tendentsiyalari va muammolaridan tadqiq etgan holda O'zbekistonda investitsiya loyihalarini samaradorligini baholashni takomillashtirish yuzasidan taklif – tavsiyalar ishlab chiqish hisoblanadi. Jahon amaliyotida investitsiya loyihalarining samaradorligini baholash, asosan, diskontlashtirish usullar asosida olib borilmoqda.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, investitsiya loyihalarining samaradorligini baholashni takomillashtirishda ayrim zamonaviy xorijiy iqtisodiy adabiyotlarni o'rganish va chuqur tahlil qilish ularni takomillashtirishda yaxshi asos bo'la oladi.

2 Tadqiqot usullari

Investitsiya loyihasini moliyaviy – iqtisodiy baholash mablag'larni real aktivlar bilan turli operatsiyalarga (ob'ektlarga) joylashning mumkin bo'lgan variantlarni tanlash va asoslash jarayonida markaziy o'rinni egallaydi. Moliyaviy tahlil loyihadan keladigan samaraning uning har bir ishtirokchilarining o'z maqsadlaridan kelib chiqib, loyihani amalga oshirishdagi erishilishi lozim bo'lgan natijalarni qo'lga kiritish imkoniyatlarini ochib beradi.

Iqtisodiy tahlilda esa, loyihaning milliy iqtisodiyotga beradigan samarasi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Xususan, Jahon banki xodimlari (mutaxassislari) har bir loyiha uchun uning iqtisodiyotga boshqa aniq resurslarni joylashtirishdagi o'zaro ziddiyatli variantlarga qaraganda ko'proq samara keltirishni aniqlashda keng tahlil ishlarini o'tkazadilar.

Bizga ma'lumki, O'zbekiston bugungi kunda bozor iqtisodiyotiga asoslangan, jadal sur'atlarda rivojlanib borayotgan davlat hisoblanadi. Bozor munosabatlariga xos qonunlarning yaratilishi, o'zgartirib borilishi va ularning amaliy kuchining ta'minlanishi iqtisodiy erkinlashtirishni hamda o'tish davri islohotlarini jadallashishini ta'minlaydi. Shularning natijasi o'laroq, bugungi kunda respublikamiz iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarning kirib kelishining yil sayin o'sishi, ularning texnik-iqtisodiy asosini va iqtisodiy samaradorligini baholash tartiblarining to'planib va yaxshilanib borishi investitsiyalardan samarali foydalanishga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Bundan tashqari, bunday tajribalarni o'zlashtirish ishlari respublikada juda sust olib borilmoqda. Bizda iqtisodiy rivojlanishni yo'lga qo'yishda chet el tajribalarni, xususan investitsiya siyosatlarini olib borilishini o'rganish, loyihalarining samaradorligini baholashning samarali bo'lgan bosqichlarini imkon qadar o'zimizga tadbiq etishni zarur. Xususan, ba'zi bir davlatlarda loyihalarining samaradorligini baholash uchun bosqichda amalga oshiriladi: loyihaning ijtimoiy ahamiyatini eksport baholash amalga oshiriladi; loyihaning samaradorlik ko'rsatkichlari tahlil etiladi; loyihadagi ishtirokchilar tarkibi va uning moliyaviy amalga oshirilishi hamda loyiha ishtirokchilari har birining samara aniqlanadi.

3 Natijalar va ularning muhokamasi

Yurtimizda ish olib borayotgan mutaxassislar investitsiya loyihalaridagi mavjud yoki kutilishi mumkin bo'lgan risk va noaniqliklarni aniqlashga birmuncha qiynalishdi. Chet elda esa bu investitsiya loyihasining ochilmagan (topilmagan) yana bir ko'zi hisoblanadi. Shu bois ham ular risk va noaniqlikni, shuningdek zararsizlik holatini aniqlashni loyihani baholashdagi muhim vazifalar sarasiga kiritadilar.

Investitsiya loyihasi aniqlanishiga ko'ra analitik ishonch bilan prognozlashi mumkin bo'lmagan kelajakka bog'liqdir. Shu sababli, moliyaviy tahlil va baholash ishlari risk va noaniqlikni hisobga olgan holda olib borilishi lozim. Risk o'tgan davrdagi ma'lumotlar asosida turlicha oqibatlar bilan bog'liq ehtimolliklar baholanishi mumkin bo'lgan xollarda vujudga keladi. Noaniqlik esa yuz berishi mumkin bo'lgan oqibatlar ehtimolligini o'tgan davrlarda tegishli ma'lumotlarning bo'lmashligi sababli sub'ektiv ravishda aniqlashga to'g'ri kelgan hollarda mavjud bo'ladi.

Texnik – iqtisodiy asos uchun ma'lumotlarning to'liq va ishonchli bo'lishi risk va noaniqlikning paydo bo'lishining oldini oladi. Biroq noaniqlikning umumiy sabablaridan bo'lib inflyatsiya, texnologiyaning o'zgarishi, nominal quvvatni to'g'ri baholamaslik, qurilish va ishga tushirish ishlari davrining davomiyligining to'g'ri baholashmasligi, konvertatsiyaning to'xtatib qo'yilishi, qonunchilikning o'zgarishi kabilar hisoblanadi.

Risklar tahlili loyihaning ishtirokchilari bazaviy va birmuncha xavfli (riskli) variantlarda uning rivojlanish holatini ishlab chiqishni ko'zda tutadi va har bir holat va tegishli sharoitlarda loyihani amalga oshirish mexanizmi qanday ishlashi, bunda daromad va yo'qotishlar, barcha ishtirokchilar uchun samaradorlik ko'rsatkichlari miqdori qanday bo'lishi tadqiq etiladi.

Investitsiya risklari bir necha ko'rinishlarga ega. Odatda, risklarning ko'rinishlari va xavfliligini bilish bilan ularga ta'sir ko'rsatish, ya'ni ularni boshqarish yoki ularning loyihaning iqtisodiy samaradorligiga salbiy ta'sirini kamaytirish mumkin bo'ladi. Shunga ko'ra, risklarni quyidagi asosiy belgilari bo'yicha tasniflash mumkin:

Hosil bo'lish sohalari bo'yicha risklar quyidagi turlarga bo'linadi: iqtisodiy risk – unga iqtisodiy omillarning o'zgarishi bilan bog'liq risklar tegishlidir, masalan, investitsiya faoliyati iqtisodiy sohada amalga oshirilgan ekan, u albatta, iqtisodiy riskga ma'lum darajada duch keladi; siyosiy risk – unga davlat tomonidan amalga oshiriladigan siyosiy o'zgarishlar bilan bog'liq, investitsiya faoliyatida vujudga kelgan ma'muriy chegaralashlarning turli xil ko'rinishlari xos hisoblanadi; ijtimoiy risk – unga investitsiyalanayotgan korxonalarning ishchilari ta'siri ostida rejalashtirilmagan ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish va shunga o'xshash boshqa ko'rinishdagi risklar tegishlidir; ekologik risk – investitsiyalanayotgan ob'ektlar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi turli xil ekologik ofatlar va fojialar shular jumlasidan hisoblanadi; boshqa turdagi risklar – ularga reket, mulkni talon – taroj qilish yoki o'g'irlash, investitsion yoki xo'jalik hamkorlari tomonidan aldab ketishlar kabilarni kiritish mumkin.

Risklar ta'sirini yuqotishda har qanday investitsiyalash jarayonida quyidagi ikkita yo'l tutilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi turli xil risklardan sug'urtalanish yo'llarini topishga harakat qilish; riskni faol nazorat qilish va riskli sharoitda boshqarish imkoniyatlarini aniqlash.

4 Xulosa

Umuman olganda, xis etuvchanlik tahlilining maqsadi investitsiya loyihasining moliyaviy natijasiga ta'sir etuvchi o'zgaruvchi omillarining darajasini aniqlash hisoblanadi. Loyihaning moliyaviy natijasini tavsiflovchi integral ko'rsatkichlar sifatida pul oqimida diskontlash mezonlari bo'lgan, avvalroq ko'rib o'tilgan ko'rsatkichlar qaraladi: rentabellikning ichki koeffitsiyenti (IRR); loyihaning qoplanish muddati (PP); foydalilik indeksi (PI); diskontlangan koplash muddati (DPP).

Investitsion loyihalarni tahlil etishda diskontlashtirish jarayoni pulning joriy va kelgusi qiymatini hisoblashga asoslanadi. Diskontlashda qo'llaniladigan «annuitet» tushunchasi kelgusida muayyan summani olish uchun har yili qo'yiladigan pul mablag'lari badallarini (qo'yilmalarni) nazorat etuvchi moliyaviy operatsiyani anglatadi.

Har qanday investitsion loyihaning hayotga tadbqiq etilishi uning jalb etuvchanligiga (jozibadorligiga) asoslanadi. Loyihalar samaradorligini baholash usullari esa, uning jalb etuvchanligi va jozibadorligini ko'rsatib berish uchun qo'llaniladi. Investitsiya loyihasining jalb etuvchanligi va jozibadorligini baholash

usullari ikki guruhga: diskontlash kontseptsiyasini qo'llashga asoslangan usullar; diskontlash kontseptsiyasini qo'llashni nazarda tutmaydigan usullarga bo'linishi bilan xususiyatlanadi.

Investitsion faoliyatning samaradorligini oshirish uchun olib borilayotgan investitsiya siyosatining ustuvorligini ta'minlashda belgilangan investitsiya siyosati tamoyillarining to'laqonli bajarilishiga erishish zarur. Bu esa, investitsiya loyihalarini amalga oshirishning iqtisodiyotdagi ahamiyatini ta'minlashning barcha jihatlarini samarasining yuzaga chiqishiga ko'maklashadi.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning barcha shakllaridan samarali foydalangan holda ularni iqtisodiyotning agrar soha tarmoqlarini rivojlantirishdagi faol ishtirokini ta'minlash bilan O'zbekistonning qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport salohiyatini yanada oshirishga erishish lozim.

Bugungi kunda investitsion loyihalarining samaradorligini baholash pul oqimlari haqidagi ma'lumotlarga asoslanadi. Lekin pul oqimlari miqdorini aniqlashning ham o'ziga xos muammolari mavjudligi bois pul tushumlari va chiqimlarning xususiyatlarini bilib olish zarur bo'ladi. Pul oqimi miqdorini aniqlashda buxgalteriya hisobi bo'yicha yondashish va pul tushumlari va kirimlarini joriy, investitsion va moliyaviy faoliyatlar bo'yicha alohida hisobga olish va u bo'yicha kerakli qarorlar qabul qilish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Аграрная экономика: Учебник. / Под ред. Малыша М.Н. - СПб.: Изд-во "Лань", 2002.
2. Беляшев В.Г. Статистико-экономические методы решения экспериментальных задач. - М.: Колос, 1989.
3. Боев В.Р. Методы экономических исследований в агропромышленном производстве, М.: Россельхозакадемия, 1999.
4. Бор М.З. Основы экономических исследований. Логика, методология, организация, методика. - М.: Издательство "ДИС", 1998.
5. Евстифеев В.Н. Оптимизационные методы в экономике. Тенденция и методика научных исследований. - М.: Академия общественных наук, 1991.